

Ετεροπαραγωγή του Ανθρώπου ή Κομμουνισμός του Πεπερασμένου

Η κατάρρευση του ιστορικού “κομμουνισμού” και της μαρξιστικής-λενινιστικής ιδεολογίας, δε σηματοδοτεί κατά κανέναν τρόπο και το τέλος της σκέψης του Μάρξ. Αντίθετα, ανοίγει το δρόμο στη δυνατότητα μιας δημιουργικής εφαρμογής της, τόσο από την άποψη ότι αποτελεί μέρος της κληρονομιάς ολόκληρης της ανθρωπότητας, όσο κι απ’ το γεγονός ότι η θεωρία του Μάρξ είναι πλέον μια θεωρία κλασική που αφορά το διεθνοποιημένο καπιταλισμό. Υπό έναν όμως όρο: Οτι ο Μάρξ θα μελετηθεί κάτω από το πρίσμα της αποτυπωμένης εμπειρίας που στηρίχθηκε σ’ όνομα, και που σ’ ένα βαθμό υπήρξε το αποτέλεσμα της υπερμεγέθυνσης των διαφορούμενων κι αβέβαιων σημείων που περιέχονται στη θεωρία του.

Με τη δημοκρατική επανάσταση του 1989 στις πρώην λαϊκές δημοκρατίες, ολοκληρώνεται μια εποχή της οποίας η αρχή τοποθετείται στο 1830 με το πρώτο εργατικό κίνημα, ενώ ανοίγει μια νέα, όπου η οικονομία - καπιταλιστικός κόσμος, έρχονται να ξεδιπλώσουν και να φέρουν στην επιφάνεια τις εσωτερικές τους αντιθέσεις.

Οποιοσδήποτε σήμερα διακηρύσσει, εξαιτίας της νίκης του καπιταλισμού, το τέλος της ιστορίας, εκτίθεται στη δυνατότητα διαψεύσεων, εξίσου σκληρών με αυτές που υπέστησαν χτές, οι οπαδοί του κομμουνιστικού τέλους της ιστορίας.

Η θεωρία της ιστορίας και η πραγματική υποτογή της εργασίας στο κεφάλαιο

1. Αν και το σχήμα: “Φιλοσοφία της ιστορίας” βρίσκεται σήμερα σε μια αδιέξοδη κρίση, και αν ότι απομένει σήμερα απ’ αυτό το σχήμα στο μεγάλο μαρξιστικό έργο πρέπει να γίνει αντικείμενο ριζοσπαστικής κριτικής προκειμένου να μπορέσουμε να σκεφτούμε πάνω στο σύγχρονο καπιταλιστικό κόσμο, παραμένει ωστόσο γεγονός αδιαμφισβήτητο, ότι ο κόσμος σ’ όλη του την πολυπλοκότητα δεν ακυρώνει κατά κανένα τρόπο τη μαρξιστική θεωρία της ιστορίας, σε ότι τουλάχιστον τη συνδέει με την κριτική του κοινωνικού είναι του καπιταλισμού. Ο διεθνοποιημένος καπιταλισμός βαδίζει πάντοτε σύμφωνα με τον νόμο της συσσώρευσης, μεγεθύνοντας όλο και περισσότερο τις διαφορές που τον διακρίνουν από τις προκαπιταλιστικές μορφές του κοινωνικού είναι. Ο Μαρξ διανοίγει την προοπτι-

---

Ο André Tosel είναι καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Νίκαιας. Η Συντακτική Επιτροπή τον ευχαριστεί για την παραχώρηση του άρθρου του στην ΟΥΤΟΠΙΑ.

κή μιας συγκριτικής θεωρίας της ιστορίας, που αν και δεν είναι ολοκληρωμένη, παραμένει ωστόσο ιδιαίτερα σημαντική.

Δεν θα πρέπει κατά συνέπεια να συγχέουμε τον παραγωγισμό, χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, με τη θεωρητική όψη της παραγωγής, που μας επιτρέπει τη θεμελίωση της συγκριτικής αυτής θεωρίας. Η παραγωγή και αναπαραγωγή των όρων ύπαρξης, δεν καλύπτει την πληθώρα των κοινωνικών πρακτικών, αλλά είναι εγγεγραμμένη στο φυσικό οντολογικό πεδίο της ανθρώπινης δραστηριότητας. Αυτός μας επιτρέπει να συλλάβουμε τη συνέχεια και την ασυνέχεια των μορφών του κοινωνικού είναι. Το να αποποιούμαστε την οπτική αυτή, στο όνομα της διαφύλαξης και του σεβασμού της ιδιαιτερότητας των προκαπιταλιστικών κοινωνιών, είναι δυνατόν να μας οδηγήσει σ' έναν πολιτιστικό σχετικισμό, αδύναμο απέναντι σε ότι αυτός καταγγέλει: Τη διεθνοποίηση δηλαδή του καπιταλισμού. Ο Μαρξ πίστεψε ότι μπορούσε να χαρακτηρίσει ως πρόοδο την αντικειμενική πορεία της σύνθεσης σε διαφορετικά "Τεχνητά περιβάλλοντα" μέσω της εργασίας. Μπορούμε ίσως ν' αρνηθούμε τον "προοδευτισμό" αλλά όχι και τα παράδοξα μιας αυξανόμενης ικανότητας ελέγχου των φυσικών κύκλων, καθώς και εκείνων της χειραφέτησης της αναγκαίας εργασίας.

Ακόμη περισσότερο, κανείς δεν αρνείται το βάθος της διαλεκτικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας, αν και μένει να γίνουν πολλά ακόμη, προκειμένου να συλλάβουμε το συγκεκριμένο χαρακτήρα της σύγχρονης εποχής. Ο Μάρξ είναι εκείνος ο οποίος μας θέτει ερωτήματα προκειμένου να μας υπενθυμίσει ότι αυτός ο ιδιαίτερος χαρακτήρας θα αποτελεί στοιχείο της ιδιαιτερότητας ενός τρόπου παραγωγής που συνίσταται σε μια διαδικασία απόσπασης της υπεραξίας και πιο συγκεκριμένα της σχετικής υπεραξίας. Από την άποψη αυτή το μεταμοντέρνο δεν ισχύει, αφού το μοντέρνο έγκειται στη διαρκή επαναστατικοποίηση της διαδικασίας της εργασίας κάτω απ' το μαστίγιο της εκμετάλλευσης, της πραγματικής δηλαδή υποταγής της εργασίας στο κεφάλαιο.

Οι αντιρρήσεις που θα μπορούσε κανείς να διατυπώσει σχετικά με την κριτική της πολιτικής οικονομίας, παίρνοντας σαν σημείο αναφοράς το Κράτος-Έθνος που μετατρέπεται σε Welfare-State, χάνουν την αξία τους, εάν αναλογιστούμε στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας, την αντίθεση κέντρου-περιφέρειας και Βορρά-Νότου. Στο επίπεδο αυτό, η διαδικασία συσσώρευσης εμφανίζεται ως αυτοσκοπός για το κεφάλαιο και εφαρμόζεται από διαφορετικά αλληλέγγυα κι ανταγωνιστικά τμήματα αυτού που ακόμη ονομάζουμε αστική τάξη. Ο καπιταλιστικός κόσμος δεν σταματά να πολώνει την κοινωνική οργάνωση της ζωής, διαχωρίζοντας τα άτομα σε αστούς και προλετάρους και επιβάλλοντας σ' ένα διεθνές προλεταριάτο διασπασμένο κι ετερογενές το αντίθετο μιας προλεταριοποίησης, το λιγότερο σχετικής. Εάν τα επιμέρους Κράτη αποσταθεροποιούνται μέσω των μηχανισμών της καπιταλιστικής διεθνοποίησης, το Κράτος θα παραμείνει για πολύ ακόμη, ένα ξεχωριστό όργανο, ενσαρκωμένο μέσα στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, ένα όργανο κοινωνικό, που θα εξασφαλί-

ζει μια λειτουργία αναπαραγωγής του κεφαλαίου ως κοινωνικής δύναμης. Η μελέτη της θεωρίας του Μαρξ, αποτελεί το απαραίτητο πέρασμα, προκειμένου να μπορέσουμε να κατανοήσουμε την καινούρια εποχή που ξεδιπλώνεται κάτω από την αντιφατική όψη της διεκδίκησης των ελευθεριών απ' τη μια, αλλά και της διατήρησης του δεσποτισμού που επιβάλλει το κεφάλαιο από την άλλη. Ενός δεσποτισμού, αληθινά παράδοξου, αφού παίρνει τη μορφή μιας διαρκούς επαναστατικοποίησης των μεθόδων αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας, ενώ ταυτόχρονα συνοδεύεται από το τσάκισμα κάθε αντίστασης των παραγωγών, με σκοπό τη διατήρηση του ελέγχου στη διαδικασία της εργασίας. Δεσποτισμός διπλός κι αντιφατικός, αφού κατ' αρχήν αναπαράγει, στο κέντρο των σύγχρονων κοινωνιών, την αποτρόπαια μορφή του κυρίου και του δούλου, τη στιγμή ακριβώς που η πολιτική εμπειρία του σήμερα εμφανίζει ως αίτημα την κατάργηση της δουλείας, μέσω του Κράτους δικαίου και της νομιμοποίησης της τάξης μέσω της ελεύθερης θέλησης των υποκειμένων που μετατράπηκαν σ' ελεύθερους πολίτες. Στη συνέχεια καταγγέλει, μέσα στο ίδιο το πεδίο της οικονομικής δραστηριότητας, την αντίθεση ανάμεσα στη σφαίρα της κυκλοφορίας, όπου ο σύγχρονος εργάτης αναγνωρίζεται ως ελεύθερο υποκείμενο, κάτοχος του σώματός του και της εργατικής του δύναμης, και τη σφαίρα της παραγωγής, όπου ο ελεύθερος εργάτης εμφανίζεται αποστερημένος από κάθε έννοια αυτονομίας. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας της διακίνησης των κεφαλαίων, η οποία εντατικοποιεί αφενός την απόσπαση της σχετικής υπεραξίας, ενώ αφετέρου ενισχύει την ενσωμάτωση των επιστημών στη διαρκή επαναστατικοποίηση των μέσων παραγωγής. Το καθεστώς της μισθωτής εργασίας περιορίζει δραστικά την ελευθερία του πολίτη αφού τον απομονώνει από τη διαδικασία της παραγωγής και από την επιχείρηση. Τόσο ο υπήκοος, όσο κι ο ελεύθερος πολίτης, είναι "μισθωτοί σκλάβοι" για να επαναλάβουμε τη συχνή και σκληρή έκφραση του Μάρξ. Η οικονομία-κόσμος επιτρέπει στο "αφεντικό" να υπάρχει μέσω της μορφής της εκμετάλλευσης που προέρχεται από την επιθυμία του για συσσώρευση, από την υπερβολική υποκειμενικοποίηση της διαδικασίας της ρύθμισης της αξίας: "Σε κάθε μορφή καπιταλιστικής παραγωγής, στο βαθμό που δεν παράγονται μόνο χρήσιμα προϊόντα αλλά και υπεραξία, οι συνθήκες εργασίας κυριαρχούν πάνω στον εργάτη αντί να υποτάσσονται σ' αυτόν, είναι όμως η μηχανοποίηση της παραγωγής που δίνει σ' αυτήν την ανατροπή μια πραγματική τεχνική υπόσταση. Τα αυτοματοποιημένα μέσα παραγωγής ορθώνονται απέναντι στον ίδιο τον εργάτη, ακόμα και κατά τη διάρκεια της εργασίας, με τη μορφή του κεφαλαίου, της νεκρής εργασίας, που κυριαρχεί πάνω στην ζωντανή δύναμη και την απορροφά. Η μεγάλη μηχανοποιημένη βιομηχανία ολοκληρώνει τη διάκριση ανάμεσα στη χειρωνακτική εργασία και στις διανοητικές δυνάμεις της παραγωγής, μετατρέποντάς τις σε δυνάμεις κεφαλαίου κατά την εργασία. Έτσι η ικανότητα του εργάτη εμφανίζεται σαν ένας παράγοντας σχεδόν εντελώς ασήμαντος μπροστά στη γιγαντιαία ανάπτυξη της επιστήμης, στις τεράστιες φυσικές δυνάμεις και στην έκταση της κοινωνικής εργασίας, παράγοντες που βρίσκονται ενσωματωμένοι στο μηχανικό σύστημα που αποτελεί τη δύναμη

του “αφεντικού”. Στο κεφάλι αυτού του αφεντικού, το μονοπώλιο του πάνω στις μηχανές συγγέεται με την ύπαρξη των μηχανών¹ ‘Η ακόμη: Ο εργάτης στην πραγματικότητα προτού πουληθεί στον ατομικό καπιταλιστή, ανήκει σ’ ολόκληρη την τάξη των καπιταλιστών. Η οικονομική σκλαβιά του είναι αμειβόμενη, ταυτόχρονα όμως αυτή καλύπτεται, λόγω της περιοδικής ανανέωσης αυτής της πράξης-πώλησης της εργατικής του δύναμης, λόγω της επινόησης του ελεύθερου συμβολαίου, της αλλαγής των ατομικών αφεντικών και τις αυξομειώσεις των τιμών της αγοράς εργασίας.

Το παράδειγμα της παραγωγής και ο απόλυτος ορθολογισμός

2. Αν κι είναι σχετικά εύκολο να εξακριβώσουμε την ορθότητα του σκληρού πυρήνα της πολιτικής οικονομίας, παραμένει ωστόσο εξαιρετικά δύσκολο, να ξεδιαλύνουμε την επιστημονική διαλεκτική από τη μεταφυσική, της οποίας τα στοιχεία είναι διαρκώς εμφανή. Το πρόβλημα δε λύνεται με το ν’ αντιπαραθέτουμε έναν Μάρξ επιστήμονα σ’ έναν Μαρξ φιλόσοφο της ιστορίας ή προφήτη, όσο να καταδείξουμε πως ορισμένα στοιχεία της μαρξιστικής *Wissenschaft* (επιστήμης) υπερκαθορίζονται από ορισμένες φιλοσοφικές θέσεις. Η θεωρία της ιστορίας κι η κριτική του κοινωνικού καπιταλιστικού Είναι, βρίσκονται στην πραγματικότητα εγγεγραμμένες σε μια εκκλησιαστική σύνθεση, την οποία πρέπει να εξετάσουμε κριτικά ως τέτοια, κι η οποία παίρνει τη μορφή της αναπαραγωγής του είδους μέσω της εργασίας, μορφή που ο Μαρξ δανείστηκε από την εγγεληνή ιστορία της ελευθερίας. Το ευαίσθητο σημείο, είναι αυτό των ορίων εγκυρότητας που ορισμένοι αμφισβητούν - μεταξύ άλλων: ο Χάμπερμας, η Χέλλερ, ο Μάρκουσ - κυρίως όσον αφορά το παράδειγμα της παραγωγής. Η κατανόηση αυτού του παραδείγματος, υπαγορεύει και την προβληματική του κομμουνισμού, καθώς και αυτήν της διεξόδου από τον καπιταλισμό. Μπορεί επίσης να φωτίσει τις απορίες που η αποτυχία της εμπειρίας που ολοκληρώνεται, αποκαλύπτει. Για τον Μαρξ, κάθε διαδικασία παραγωγής συνιστά την αντιφατική ενότητα μιας άμεσης διαδικασίας εργασίας, και μιας κοινωνικής διαδικασίας της παραγωγής, μιας μορφής κι ενός περιεχομένου. Το ίδιο ισχύει και για τον καθαρά καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Η άμεση διαδικασία της εργασίας αποτελεί τη συγκεκριμένου είδους παραγωγική δραστηριότητα δημιουργίας αξιών χρήσης, που εμπλέκουν στο πεδίο τους τον εργάτη-υποκείμενο και το αντικείμενό του: Τη φύση και τις πρώτες ύλες. Ως τέτοιο, το περιεχόμενο της συγκεκριμένης δραστηριότητας, αποτελεί μια αφαίρεση, εφόσον η μορφή των παραγωγικών σχέσεων δεν λαμβάνεται υπόψη, αντίθετα με τη σύνθεση μορφής και περιεχομένου.

Η αφαίρεση όμως αυτή δεν είναι απλώς μεθοδολογική, αλλά κατέχει ένα επίπεδο της πραγματικότητας που διατηρεί από οντολογικής απόψεως τα πρωτεία: Το περιεχόμενο έχει το χαρακτήρα ουσίας σ’ αυτό ακριβώς το σημείο: “η δραστηριότητα που έχει ως στόχο την παραγωγή και την ιδιοποίηση των φυσικών στοιχείων για την κάλυψη των ανθρωπίνων αναγκών” η διαδικασία της άμεσης εργασίας, “αποτελεί τη γενική προϋπόθεση για την οργανική ανταλλαγή ανάμε-

σα στον άνθρωπο και τη φύση, τη φυσική αναγκαιότητα της ανεξάρτητης ανθρώπινης ζωής, καθώς και κάθε κοινωνικής της μορφής². Παρ' όλα αυτά, μονάχα η κοινωνική μορφή προσδιορίζει τη διαδικασία της παραγωγής, ενώ στον καπιταλισμό, η κοινωνική μορφή είναι αυτή που δίνει την αξία και που προσδίδει τη μορφή στην εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης, η οποία είναι ταυτόχρονα συνεργασία και ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Η ανάλυση αυτή έγκειται στην προϋπόθεση της λογικής και οντολογικής διάκρισης των δύο αυτών διαδικασιών, και αυτή η διάκριση γίνεται δυνατή μονάχα μέσα από τον ίδιο τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Στους προκαπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής, οι δύο διαδικασίες αλληλοσυμπλέκονταν και διαλύονταν η μια μέσα στην άλλη: ο τεχνικός σκοπός της κυριαρχίας πάνω στη φύση, βρισκόταν εγκλωπωμένος, στο εσωτερικό διαφορετικών και μη οικονομικών σφαιρών δραστηριότητας (βαθμός συγγένειας, θρησκευτικό-πολιτικές ιεραρχίες). Πρόκειται για κοινωνίες διοικούμενες από νόρμες καπιταλιστικής οικονομικής δραστηριότητας, που για πρώτη φορά απελευθερώνουν τη δυνατότητα διαχωρισμού των δύο διαδικασιών, και που αυτονομούν τη διαδικασία εργασίας, κάνοντας δυνατό, στην καθαρή του μορφή το τεχνικό σχέδιο κυριαρχίας πάνω στη φύση κι αυτό μέσω του καθορισμού των ανθρώπινων αναγκών και της παραγωγής μιας συγκεκριμένης διάρθρωσης και προσαρμογής της νομικοπολιτικής σφαίρας στην ελεύθερη οικονομική διαδικασία. Με τη διάκριση αυτή τίθεται το πρόβλημα το οποίο ο Μάρξ έκρινε ως καθοριστικό: Πώς δηλαδή διακρίνεται η εργασιακή διαδικασία από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής που παράγει την πρώτη του αυτονόμηση; Ποιά είναι τα στοιχεία εκείνα της καπιταλιστικής κοινωνικής μορφής που μπορούν να εμφανίζονται ως απομορφωποιημένα, ικανά να προσδιοριστούν ως το υλικό περιεχόμενο ενός συγκεκριμένου τύπου παραγωγής, δοσμένου στην καθαρή του μορφή και τεχνικά ομοιόμορφου κατά τέτοιο τρόπο ώστε, καμιά μορφή εκμετάλλευσης ή αναδιαμόρφωσης των τιμών να μη μπορεί να τον αλλοιώσει; Ποιοί είναι εκείνοι οι όροι του κοινωνικού γίγνεσθαι που πρέπει είτε να καταργηθούν, είτε να μετατραπούν ριζοσπαστικά, ώστε να εμφανιστούν τα στοιχεία εκείνα, που μπορούν να συνθέσουν ένα κοινό κεφάλαιο ικανότητας κι ειδικοτήτων ικανών να γίνουν αντικείμενα εφαρμογών από ένα νέο υλικό περιεχόμενο; Ποιά είναι τα αντικειμενικά εκείνα στοιχεία που μπορούν να κληρονομηθούν ως τεχνικοί κανόνες, και ως γεγονότα που επιβάλλουν στα άτομα το καθήκον του περάσματος από ένα στάδιο εκμάθησης, χωρίς όμως τα άτομα αυτά να μην καταγγέλουν κάτω από την επιφανειακή τους ουδετερότητα, την επιβαλλόμενη από μια μορφή κυριαρχίας, βία; Ποιά είναι για τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, τα στοιχεία που πρέπει να οριστούν ως πραγματοποίηση των συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων που έχουν ξεπεραστεί; Ποιά είναι τα στοιχεία εκείνα που σε μια συγκεκριμένη στιγμή συνιστούν τα "όρια" της φύσης, στα οποία η κοινωνία πρέπει να προσαρμοστεί προκειμένου να μπορέσει να τα τροποποιήσει στο πλαίσιο μιας σχετικά συνεχούς προοδευτικής διαδικασίας;

3. Εάν η καθαρή μορφή της κοινωνικής αναπαραγωγής θέτει το πρόβλημα της

σαθρότητας αυτής της ίδιας της της μορφής, καθώς και το πρόβλημα μιας απελευθέρωσης του περιεχομένου της εργασιακής διαδικασίας, αυτό δε γίνεται ούτε απλά, ούτε αυτόματα. Ο Μαρξ αποδεικνύει στην πραγματικότητα ότι ο χωρισμός μορφής κυριαρχίας από το περιεχόμενο, έρχεται αντιμέτωπος με μια δυσκολία συνδεδεμένη με το συγκεκριμένο χαρακτήρα του καπιταλισμού. Κι ενώ ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής διανοίγει την ιστορική δυνατότητα ενός διαχωρισμού των δύο διαδικασιών, δημιουργεί ταυτόχρονα μια άλλη σύγχυση, πρωτότυπη, που όμως δεν έχει τίποτα να κάνει με την ενσωμάτωση -χαρακτηριστικό των προκαπιταλιστικών κοινωνιών- της σφαίρας της παραγωγής, στο σύστημα των κοινωνικών κανόνων. Η απελευθέρωση της τεχνικής διαδικασίας της άμεσης εργασίας, δεν είναι ολοκληρωμένη αλλά μερική, και κυρίως πραγματοποιείται μέσω μιας άλλης συγχώνευσης ή αλληλοδιαπλοκής που επιβάλλεται συγκεκριμένα από την κοινωνική καπιταλιστική διαδικασία της παραγωγής. Εδώ αγγίζουμε το επίμαχο πρόβλημα της καπιταλιστικής αντικειμενοποίησης και φετιχοποίησης.

Εάν ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής απελευθερώνει τις δυνάμεις, την ενέργεια της εργασιακής διαδικασίας που παράγει τις αξίες χρήσης και προκαλεί τη θεσμική διάκριση των οικονομικών δραστηριοτήτων από τις άλλες κοινωνικές δραστηριότητες, το κάνει ζητώντας για κάθε κοινωνική δραστηριότητα το σκοπό της ίδιας της εργασίας, την αξία, καλύπτοντας όμως αυτόν το σκοπό, με το σκοπό της καπιταλιστικής κοινωνικής μορφής που είναι η παραγωγή για την παραγωγή, δηλαδή η παραγωγή για τη συσσώρευση της υπεραξίας. 'Όλα — φύση, αντικείμενα, άνθρωποι, αξίες — μετατρέπονται σε αξίες χρήσης. Αυτή όμως η εξαγωγή του τεχνικού ορθολογισμού πέρα από την παραγωγή της άμεσης εργασίας σε άλλες κοινωνικές σχέσεις, εκπληρώνεται μέσω της πραγματοποίησης της εισδοχής του σκοπού του καπιταλιστικού κέρδους. Ο σκοπός δεν είναι τόσο η αντικειμενοποίηση του περιεχομένου πλούτου των προϊόντων παραγωγής, όσο ο πλούτος ως διαρκής αναδιαμόρφωση των τιμών κάτω από τη μορφή της αφηρημένης κοινωνικής εργασίας. Το αποτέλεσμα είναι η συγκεκριμένη συγχώνευση των τεχνικών και κοινωνικών καθορισμών. Οι αυτονομημένοι μηχανισμοί της διαδικασίας καθορισμού των τιμών, υποτάσσουν τη διαδικασία διεύθυνσης της κοινωνικής παραγωγής και παράγουν μια δική τους σφαίρα φαινομενικότητας: η αναπαραγωγή των συγκεκριμένων ιστορικά μορφών των δεσμών εξάρτησης -των ταξικών σχέσεων- εμφανίζεται ως το αποτέλεσμα των οργανικών τεχνικών απαιτήσεων μιας εργασιακής διαδικασίας, προσδιορισμένης από τις καθαρά καπιταλιστικές εξωτερικές μορφές. 'Ετσι τα προϊόντα που παράγονται στα πλαίσια του καπιταλισμού, παίρνουν στο εξής το καθολικό, κοινωνικό νόημα του εμπορεύματος (και άρα της αξίας).

Η αξία παίρνει έναν καθαρά αντικειμενικό χαρακτήρα, και προσδιορίζει το κοινωνικό νόημα του αντικειμένου, ενώ ταυτόχρονα προσδιορίζει και τις αρχές της χρήσης της, ανάλογα με τη δεδομένη οικονομικά συμπεριφορά. Είναι αυτή που προσδιορίζει σε ποιά στιγμή και με ποιούς τρόπους θα παραχθούν και θα

χρησιμοποιηθούν σε οικονομικό επίπεδο τα μέσα και τα προϊόντα παραγωγής. Κι ενώ οι νόρμες των προκαπιταλιστικών κοινωνιών εκδηλώνονται σαν κανόνες συγγένειας ή ηθικο-πολιτικοί νόμοι, οι καπιταλιστικές νόρμες εμφανίζονται σαν καθολικές ορθολογικές αρχές, αξιολογικά ουδέτερες, προικισμένες με μια φυσική περιοριστική δύναμη. Η κοινωνική μορφή των προϊόντων (εμπόρευμα-αξία), προσδιορίζεται στην πραγματικότητα από το υπάρχον σύστημα των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής, οι σχέσεις όμως αυτές εμφανίζονται ως φυσική-τεχνική, μυστηριακή ποιότητα, "Sinnliche- "ubersinnliche", αισθητή, υπεραισθητή. Σ' αυτή τη φαινομενικότητα των προϊόντων, ολοκληρώνεται η αναστροφή της διάταξης της παραγωγής, αφού οι κοινωνικές σχέσεις παραγωγής εκδηλώνονται ως σχέσεις ανάμεσα στα πράγματα³.

Δημιουργείται έτσι μια νέα κατάσταση, χαρακτηριστική για τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Οι δύο διαδικασίες που φαίνονται ξεχωριστές -αυτή της άμεσης εργασίας κι αυτή του καθορισμού των τιμών- διαπλέκονται και συγχέονται η μια με την άλλη. Οι τεχνικές πλευρές της εργασιακής διαδικασίας κάτω από την επίδραση του κοινωνικού καπιταλιστικού καθορισμού τους, παράγουν φαινομενικά την υποχώρηση αυτού του καθορισμού. Η αντικειμενικοποίηση- φετιχοποίηση, εκφράζει το μοναδικό παράδοξο του καπιταλιστικού τρόπο παραγωγής: η αφηρημένη, αντικειμενοποιημένη εργασία κυριαρχεί πάνω στο ζωντανό εκμεταλλευτόμενο τμήμα της, μετατρέποντας το αντικείμενο σε υποκείμενο και το υποκείμενο σε αντικείμενο, αφού το φαινομενικό είναι πραγματικό, όπως πραγματική είναι κι η αναστροφή υποκείμενου και αντικείμενου. Οι παραγωγοί που συνδέονται με το μηχανισμό καθορισμού των τιμών, δεν είναι τα άτομα, που είναι σε θέση να ελέγχουν το πεπρωμένο τους, με δικές τους αποφάσεις.

Το παράδειγμα της παραγωγής και ο κομμουνισμός

Μπορούμε να πούμε ότι το παράδειγμα της παραγωγής υπάρχει στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής ως πραγματική δυνατότητα μιας διάκρισης που δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Η διαλεκτική της διαδικασίας της συνολικής αναπαραγωγής, κάνει δυνατή την πραγματοποίησή της. Η μαρξιστική διαλεκτική είναι ταυτόχρονα ενδεικτική και περιγραφική. Ο εμμενής στόχος των παραγωγών είναι να ωθήσουν ως τα άκρα, έως τη βάση του, τον επιχειρούμενο, αλλά και μπερδεμένο, και μυστικοποιημένο από την λογική του κεφαλαίου, καταμερισμό. Πλησιάζει η ώρα του τέλους του καταμερισμού εργασίας, που ρυθμίζει τις τεχνικές λειτουργίες της εργασίας μέσω του κοινωνικοοικονομικού ρόλου των συνδεδεμένων παραγωγών.

Στο σημείο αυτό, το παράδειγμα της παραγωγής διαρθρώνεται με το πρόβλημα του κομμουνισμού. Ο κομμουνισμός αποτελεί ακριβώς την ολοκλήρωση της πραγματικής διάκρισης των διαδικασιών των δύο σφαιρών.

Ο κομμουνισμός καταγγέλει συνελπώς τη συγχώνευση του τεχνικού και του κοινωνικο-καπιταλιστικού, που εμφανίζει τις νόρμες τις οικονομικής συμπεριφοράς -την αρχή του κέρδους- ως αρχή ορθολογική, διαθέτουσα μια φυσική δύναμη

για κυρώσεις απέναντι σ' αυτούς που την αψηφούν. Ο κομμουνισμός ορίζεται ως κοινωνική μορφή στερημένη από την ικανότητα να υποτάσσει τη διαδικασία της εργασίας. Το περιεχόμενο της, σε καθορισμούς ξένους ως προς την έννοια της ορθολογικής δραστηριότητας, όσον αφορά στο σκοπό τροποποιεί το δούισμό που υφίσταται ανάμεσα στην εργασιακή διαδικασία και την κοινωνική διαδικασία της αναπαραγωγής, μετατρέποντάς τον σε διάκριση ανάμεσα σε δύο βασιλεία: Το βασίλειο της αναγκαιότητας και το βασίλειο της ελευθερίας⁴. Ο κομμουνισμός ορίζεται, καταρχήν, ως ολοκληρωτικά ορθολογικός καθορισμός των συνθηκών της εργασιακής διαδικασίας. Η άμεση εργασία ορθολογικοποιείται για τους παραγωγούς ως προς το σκοπό της από τη στιγμή που παύει να είναι ορθολογική μόνο για εκείνους που τη διευθύνουν, εκμεταλλευόμενοι την εργασία του άλλου. Οι συνεταιρισμένοι παραγωγοί γίνονται τότε ικανοί να τροποποιήσουν για λογαριασμό τους τους σκοπούς της παραγωγής, και να επιλέξουν τα κατάλληλα μέσα. Η σφαίρα της εργασίας προσδιορίζεται πάντοτε από την αναγκαιότητα, τώρα όμως η εργασία περιορίζεται στο ελάχιστο, ανάλογα με το επίπεδο παραγωγικότητας και μετατρέπεται σε δημιουργική ανάγκη. Οι παραγωγοί ασκούν έλεγχο στη διαχείριση, θέτοντας σε ισχύ ένα συγκεντρωτικό μηχανισμό οικονομικής διαχείρισης, του οποίου ο σκοπός είναι η εφαρμογή των κοινωνικών αποφάσεων καθώς κι η τεχνική τους οργάνωση.

Μπορούμε συνεπώς να μιλάμε για μια καθαρά τεχνική λειτουργία υπολογισμού, της καλύτερης δυνατής λειτουργίας των πηγών.

Ο κομμουνισμός προσδιορίζεται τελικά ως αυτοδιαχείριση των παραγωγών που καθίστανται ικανοί να επιλέγουν ελεύθερα και δημιουργικά τη φύση και την έκταση των κοινωνικών αναγκών προς ικανοποίηση, αναπτύσσοντας ταυτοχρόνως στον ελεύθερο χρόνο τους, τις ανθρώπινες δημιουργικές τους δυνάμεις. Πρόκειται για το "βασίλειο της ελευθερίας" όπου η καλλιέργεια των ανθρωπίνων ικανοτήτων γίνεται "αυτοσκοπός". Στο σημείο αυτό ξαναγυρίζουμε στη θεματική της "πράξης" ως διαμόρφωση και εξάσκηση της ηθικο-πολιτικής κρίσης του παραγωγού-πολίτη, κρίσης εμπλουτισμένης με λογικό-αισθηματικούς περιορισμούς. Σε κάθε περίπτωση η δυποκειμενικότητα των συνεταιρισμένων παραγωγών παίρνει τη μορφή της πίεσης για την πραγματοποίηση των δυνατοτήτων που εμφανίζονται με το παράδειγμα της παραγωγής. Ταυτοχρόνως κατέχει τη θέση του αποδέκτη, και του υποκειμένου της κριτικής θεωρίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Οι ελεύθερα συνεταιρισμένοι παραγωγοί αναλαμβάνουν στο εξής την ευθύνη της ολοκλήρωσης της πραγματικής διάκρισης ανάμεσα στην τεχνική και το κοινωνικό στοιχείο, του οποίου η θεωρία έχει επεξεργαστεί τη γένεση. Εφόσον η διάκριση αυτή ολοκληρωθεί, τα υποκείμενα-αποδέκτες της "επιστήμης" του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, γίνονται στην ουσία το ίδιο το αντικείμενο που υποδεικνύει η θεωρία. Έτσι, οι παραγωγοί γίνονται το προϊόν, το "αποτέλεσμα" της θεωρίας.

Το παράδειγμα της παραγωγής ολοκληρώνεται διανοιγόμενο τελικά σε μια

στιγμή της πρακτικής με τη φιλοσοφική έννοια του όρου. Εάν η καπιταλιστική διαδικασία της παραγωγής υπακούει σ' έναν ημι-φυσικό κι αναγκαίο νόμο ανάπτυξης, απαιτεί τη στιγμή της απορρέουσας επιλογής, τους αποδέκτες της θεωρίας της διαδικασίας της παραγωγής.

Ο υλισμός της ηθικό-πολιτικής παραγωγής, γίνεται ένας υλισμός της πρακτικής, της “πράξης” όπου τίθεται το πρόβλημα της κοινωνικής μορφής που εξασφαλίζει την “καλή ζωή”. Υλισμός, γιατί η επιλογή της τελικότητας δεν αποτελεί μια περίπτωση υπερβατική, αλλά μια περίπτωση ιστορική, ιστορικά παραγόμενη. Η συγκρότηση της διάκρισης που προσιδιάζει στο παράδειγμα της παραγωγής, δέχεται τη διαμεσολάβηση της πρακτικής και διανοητικής ιδιοποίησης των παραγωγών, οι οποίοι καταδεικνύουν στην πρακτική, στην προσωπική τους κατανομή εμπειρία, ότι αυτοί οι ίδιοι συγκροτούν σε πρώτο πρόσωπο, την “ανθρώπινη κοινωνία”.

Ο απόλυτος ορθολογισμός και η ουτοπία

5. Αυτό το παράδειγμα, κάνει φανερή την τελεολογική δομή, την ενυπάρχουσα τελεολογία. Βεβαίως ο Μαρξ διακήρυξε πάντοτε τη ριζοσπαστική του άρνηση απέναντι σε κάθε αφηρημένη φιλοσοφία της ιστορίας, ενώ έχει σθεναρά αντιταχθεί στην αφηρημένη φιλοσοφική τάση της διαστρέβλωσης της διαδοχής των τρόπων παραγωγής, μέσω “της μετατροπής της πρόσφατης ιστορίας σε σκοπό της προϋπάρχουσας”⁵.

Ομως, η κατάργηση της εξωτερικής τελεολογίας, είναι ένα ζήτημα, ενώ το πρόβλημα μιας ολοκληρωμένης εμμενούς στη φύση τελεολογίας, άλλο. Στο πεδίο αυτό ο Μάρξ παραδέχεται την εξάρτηση του από τον γερμανικό ιδεαλισμό, τον Καντ, το Φίχτε, το Χέγκελ. Ο εμμενής σκοπός στη διαδοχή των τρόπων παραγωγής - τη “Stufentheorie” επαναφέρει την καθαρή τελεολογία στη διαδικασία της άμεσης εργασίας. Παραθέτουμε ένα απόσπασμα απ' το *Κεφάλαιο*, του οποίου το θέμα είναι αυτό που μπορεί κανείς να αποκαλέσει “αναγωγή στη βάση”. Πρόκειται για την αναγωγή των κοινωνικών καπιταλιστικών καθορισμών στη βάση, βάση η οποία αφενός μεν αποτελείται απ' την έννοια της εργασίας, ενώ αφετέρου απελευθερώνει το υλικό της περιεχόμενο χωρίς να βιάζεται από τη δύναμη της κυριαρχίας που ασκείται μέσω της κοινωνικής μορφής. “Εάν επαναφέρουμε το μισθό, στη γενική του βάση, δηλαδή στη μερίδα του προϊόντος που αντιστοιχεί στην ίδια του την εργασία και που εισάγεται στην ατομική κατανάλωση του εργάτη, εάν ελευθερώσουμε αυτό το τμήμα από τα εμπόδια που θέτει ο καπιταλισμός και το διευρύνουμε έως ότου αγγίξει τον όγκο της κατανάλωσης, της οποίας την ύπαρξη η υπάρχουσα κοινωνική πραγματικότητα επιτρέπει, (δηλαδή η κοινωνική παραγωγική δύναμη της εργασίας ως εργασία κοινωνική), ώστε να εξασφαλιστεί η πλήρης ανάπτυξη του ατόμου; εάν πέρα από αυτό, περιορίσουμε την υπερεργασία και το υπερπροϊόν, στο μέτρο που απαιτεί στις δοσμένες κοινωνικές παραγωγικές συνθήκες, τη δημιουργία αποθεματικών κεφαλαίων καθώς και τη σταθερή διεύρυνση της αναπαραγωγής ανάλογα με τις

κοινωνικές ανάγκες; εάν συμπεριλάβουμε στην αναγκαία εργασία και την υπερεργασία, την ποσότητα εργασίας που οι ικανοί να παράγουν φέρνουν σε πέρας προς όφελος των μελών της κοινωνίας που δεν είναι ακόμη, ή που δεν είναι πια σε θέση να εργαστούν, συνοπτικά, εάν απογυμνώσουμε τον μισθό και την υπεραξία, την αναγκαία εργασία καθώς και την υπερεργασία από τον συγκεκριμένο καπιταλιστικό τους χαρακτήρα, όλες αυτές οι μορφές εξαφανίζονται. Δεν μένουν παρά οι βάσεις τους, που είναι κοινές σε όλες τις μορφές της κοινωνικής αναπαραγωγής⁶".

Ο κομμουνισμός είναι η πρώτη μορφή παραγωγής στην ιστορία ή μάλλον στην προϊστορία, όπου η διαδικασία της άμεσης εργασίας περιορίζεται στη βάση της, κι όπου μαζί με τη μεταβολική ανταλλαγή με τη φύση συγκροτείται ένα σύνολο ελεύθερων τεχνικών δραστηριοτήτων. Στη βάση αυτή μπορούν πλέον ν' αναπτυχθούν ο αληθινός πλούτος, ο ελεύθερος χρόνος, η ατομικότητα εμπλουτισμένη από ικανότητες που έχουν μετατραπεί σε αυτοσκοπούς. Από την άποψη αυτή, η "παραγωγή γενικά" παύει να είναι μια κακής μορφής αφαίρεση, που θα έπρεπε να συγκεκριμενοποιηθεί μέσω της προσφυγής στη μορφή, αλλά μετατρέπεται σε παραγωγή γενικά, και ο κομμουνισμός ταυτίζεται με μια ορθολογική δραστηριότητα όσον αφορά το σκοπό, όπου η κάθε σύλληψη πραγματοποιείται κάτω από μια μορφή που ξεφεύγει από κάθε είδους καθορισμό και που προηγείται της μορφής. Οι επαμφοτερισμοί μιας τέτοιας τελεολογίας διπλασιάζονται, στο βαθμό που η διάκριση ανάμεσα στο υλικό περιεχόμενο της εργασίας και την κοινωνική μορφή, καλύπτονται από μια άλλη διάκριση, αφηρημένης κι εγγειανής προέλευσης, αυτή, που αντιπαραθέτει ουσία και φαινόμενο. Έτσι, το παράδειγμα της παραγωγής φτάνει να υφίσταται μια διαδικασία οντολογικοποίησης ή μάλλον μεταφυσικοποίησης.

Στην πραγματικότητα, οι κοινωνικές μορφές, σε οριακή κατάσταση, τείνουν να προσδιορίζονται ως το φαινόμενο (ή το τυχαίο γεγονός), μιας ουσιώδους πραγματικότητας (ή ουσίας) που δεν έχει ακόμη εκδηλωθεί, αλλά παραμένει σε λανθάνουσα μορφή. Οι μορφές του παρελθόντος, κι ακόμη περισσότερο η κοινωνική μορφή του σημερινού καπιταλισμού, κατανοούνται σαν μορφές προγενέστερες ενός μέλλοντος, του οποίου τη δυνατότητα οικοδόμησης δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε, αλλά που όμως εκθειάζουμε, όταν και όπου εμφανίζεται στην ουσιώδη πραγματικότητα.

Εάν ο κομμουνισμός δεν αποτελεί μια κοινωνική μορφή με την έννοια της δυνατότητας επιβολής που ασκείται σ' ένα υλικό περιεχόμενο, πως να συλλάβουμε αυτό που δεν είναι πια μορφή, αλλά, η δι' εαυτόν παρουσία αυτής της μορφής; Πως να ορίσουμε την τυπικότητα των κοινωνικών κομμουνιστικών σχέσεων εφόσον ριζοσπαστικά υπερβαίνουν την τυπικότητα ως τέτοια; Μήπως ο κομμουνισμός, και μαζί μ' αυτόν η ιστορία που τελικά αρχίζει, κινδυνεύουν ν' αποστρεφθούν τη μορφή τους, να καταλήξουν στοιχεία άμορφα;

Τα αδιέξοδα της κυριαρχίας και η κοινωνική εφαρμογή

6. Ο κομμουνισμός, είναι ο εμμενής ορίζοντας του παραδείγματος της παραγωγής που αποκαλύπτει την ουτοπία. Την ουτοπία ενός απόλυτου ορθολογισμού, που μπορεί κανείς να συλλάβει στο έδαφος της γενικοποιημένης κατηγορίας της κυριαρχίας, σημείο ύψιστο για τον κτητικό αστικό ατομικισμό.

Ο κομμουνισμός εμφανίζεται με τρόπο απόλυτο, ως το αναγκαίο προϊόν μιας απόλυτης μορφής παραγωγής, τέτοιας όπου η διαδικασία της άμεσης εργασίας εμφανίζεται σύμφωνα με την αντίληψη του, ως ουσία διαφανώς δοσμένη, που δεν καλύπτει καμιά μορφή κοινωνικής κυριαρχίας. Κάθε κοινωνία οφείλει να φέρει στο φως τους νόμους που τη διέπουν, ο καπιταλισμός οφείλει το ίδιο, με τρόπο μεγαλόπρεπο καθώς θα τελειώνει, και θα τελειώνει γεννώντας έναν τρόπο παραγωγής σύμφωνα ως προς την ουσία του: “Την παραγωγή γενικά”. Η μορφή αυτή της παραγωγής ανατρέπει οριστικά την κυριαρχία, που για πολύ μεγάλο διάστημα ασκούσε η φύση με το να υποτάσσει τον άνθρωπο στη σκλαβιά της εργασίας γενικά. Η εργασία μετατρέπεται σε καθαρά ορθολογική δραστηριότητα, και σκοπός της γίνεται η υποδούλωση της φύσης, της οποίας η ουσία από κυριαρχική που ήταν, υποτάσσεται στις απεριόριστες ανάγκες των ανθρώπων: η εργασία μεταμορφώνεται με βάση τις ανάγκες όλων των ανθρώπων και μετατρέπεται σε καθαρή, διαμορφωτική, κι αυτομετατρέπόμενη δραστηριότητα. Η φύση από κυρίαρχη γίνεται κυριαρχούμενη, κι αυτό συμβαίνει γιατί οι εργάτες παραδόξως γίνονται κύριοι μέσω της κατάργησης της μισθωτής δουλείας. Η εξωτερική εξάρτηση των ατόμων απορροφάται από το συνειδητό έλεγχο της κοινωνίας, στο έδαφος μιας πρακτικής ολοκληρωτικά εθελοντικής, που είναι το αποτέλεσμα του ελεύθερου συνεταιρισμού των ατόμων.

Η μορφή αυτή της κυριαρχίας απλώνεται στο εσωτερικό της φύσης της κοινωνικής μορφής, που έως τώρα αποτελούσε το συνδυασμό εκμεταλλευτικών και κυριαρχικών σχέσεων. Το τέλος της πάλης των τάξεων σηματοδοτεί την έναρξη της επιβολής της κοινωνικής εξουσίας των εργαζομένων στην παραγωγή, μέσω της εφαρμογής μιας τεχνικής προγραμματισμένων ρυθμίσεων. Ο δεσμός που συνενώνει την οργάνωση της εργατικής τάξης με τη συγκέντρωση των παραγωγικών δυνάμεων και τη συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας για μια τέτοια συγκέντρωση και προγραμματισμό, υπερχαθορίζει την ιδέα του ελεύθερου συνεταιρισμού των ατόμων, οικειοποιούμενος τις συνθήκες της κοινωνικοποίησης τους, μέσω των συνθηκών μιας συνολικής κυριαρχίας, πράγμα που γίνεται χάρη στον προγραμματισμένο καταμερισμό του χρόνου εργασίας, ο οποίος αποτελεί, όπως σωστά ερμηνεύει ο J. Robelin, ένα γιγαντιαίο φάντασμα κυριαρχίας.

Ο ίδιος ο κομμουνισμός καταργεί την ιδέα των κοινωνικών σχέσεων στην παραγωγή, φτάνοντας σε απόλυτη διαφάνεια. Ο ορθολογισμός του Μάρξ είναι αυτός του Χέγκελ, της απόλυτης γνώσης που προσδιορίζεται ως απόλυτη συνείδηση της κοινωνίας δι’ εαυτή και καθ’ εαυτήν. “Οι άγνωστες αντικειμενικές δυνάμεις που έως τώρα κινούσαν την ιστορία, περνούν κάτω από τον έλεγχο των

ανθρώπων. Μόνο από δω κι εμπρός οι άνθρωποι θα πραγματώνουν την ιστορία τους με πλήρη συνείδηση. Πρόκειται για το πέρασμα της ανθρωπότητας από το βασίλειο της αναγκαιότητας, στο βασίλειο της ελευθερίας⁷". Ο ίδιος ο Μάρξ, άσκησε κριτική στην ιδέα για έναν κομμουνισμό που θα στηριζόταν στη γενίκευση της ιδιοκτησίας των ιδιωτών. Μια ιδιοποίηση-κυριαρχία δεν θ' αποτελούσε παρά στοιχείο ενός πρωτόγονου κομμουνισμού, που θ' αντιμετώπιζε τον αστικό ατομικισμό σαν αξία καθολική, ανώτερη απ' αυτόν. "Ένας τέτοιος κομμουνισμός δε θα ήταν τίποτ' άλλο από τη γενίκευση και την ολοκλήρωση των σχέσεων ιδιοκτησίας.... Η φυσική άμεση κατοχή αποτελεί γι' αυτόν, τον μοναδικό σκοπό της ζωής και της ύπαρξης. Η κατηγορία "εργάτης" δεν καταργείται αλλά επεκτείνεται σ' όλους τους ανθρώπους: η σχέση του ιδιοκτήτη με το κτήμα του εξακολουθεί να υφίσταται ως σχέση της κοινότητας στον κόσμο των πραγμάτων⁸. Ο Μάρξ εξάλλου σκέπτεται να ξεπεράσει το επίπεδο της γενικής ιδιοκτησίας διαμέσου της ιδέας ενός ελεύθερου συνεταιρισμού παραγωγών που θ' αναπτύσσουν τις ηθικό-πολιτικές κι αισθητικο-λογικές τους ικανότητες, στα πλαίσια της χρησιμοποίησης του ελεύθερου χρόνου: στην περίπτωση αυτή, τον ξαναβρίσκουμε καθολικοποιημένο και διαμεσολαβημένο από μια εργασία εξίσου απελευθερωμένη μ' αυτή του αρχαίου "Κυρίου", "τη σχολή" του ελεύθερου ανθρώπου που θυσιάζει τη δραστηριότητά του στην άσκηση της πολιτικής και στη φιλοσοφία στο εσωτερικό της "πόλεως", χώρου προνομιακού για την εκδήλωση του "εγώ" μέσα στο συλλογικό "είναι". Ο ελεύθερος παραγωγός αποτελεί για τον κομμουνισμό τη διπλή σύνθεση αλλά και το διπλό ξεπέρασμα του αρχαίου και σύγχρονου "κυρίου". Έτσι το τέλος της πάλης των τάξεων πρέπει να νοηθεί ως υπέρβαση των κατηγοριών της δουλείας και της κυριαρχίας. Ο δυϊσμός αυτός του κομμουνισμού, που εμφανίζεται με τη μορφή της καθολικοποίησης της μορφής του αστού "κυρίου" ("όλοι αφεντικά και ιδιοκτήτες του κοινωνικού είναι") αλλά ταυτόχρονα και ως η υπέρβαση της μορφής αυτής δεν μπορεί να μην αποτελεί πρόβλημα, στο βαθμό όπου θεωρούμενη ως το τέλος της αλλοτρίωσης, η υπέρβαση αυτή τοποθετείται στο επέκεινα κάθε δοσμένης κοινωνικής μορφής. Εάν ο κομμουνισμός ως γενικευμένη επιβολή έχει κάποια αξία ακριβώς επειδή αντιμετωπίζει την εργατική τάξη ως καθορισμένη άρνηση της πραγματικής υποταγής στο κεφάλαιο, εξαντλείται όμως ο ίδιος, ως ο τεχνικός έλεγχος της παραγωγής, σ' ένα σχέδιο διαμορφωμένο από την οργάνωση που μόνη της στην πραγματικότητα αντιπροσωπεύει το καινούριο αφεντικό και αναπτύσσει τα φαντάσματα της κυριαρχίας του κτητικού αστικού ατομικισμού στο επίπεδο του κεντρικού σχεδιασμού.

Εάν ο κομμουνισμός, ως το επέκεινα κάθε κυριαρχίας έχει αξία ακριβώς επειδή ξεκόβει από αυτόν τον κτητικό αστικό ατομικισμό, μυθολογεί ωστόσο την εργατική τάξη, ξεχνώντας ότι αυτή αποτελεί κατ' αρχήν στοιχείο εσωτερικό των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής και του δεσποτισμού τους, ενώ ταυτόχρονα τη μετατρέπει σε ολοκληρωτική κι απεριόριστη άρνηση του κεφαλαίου. Έτσι το κομμουνιστικό επέκεινα υπερβαίνει κάθε κοινωνικό δεσμό και ιδεαλιστικοποιείται ως ολοκλήρωση όλων των στόχων, των στόχων του Κράτους, του δικαίου, της

ιδεολογίας κ.λπ., στα πλαίσια μιας κοινότητας χωρίς παραγωγικές σχέσεις, καθαρής και διαφανούς για τον εαυτόν της.

Ένας κομμουνισμός του πεπερασμένου

7. Πρόκειται δια δύο εκδοχές: Στη μια περίπτωση, αναφερόμαστε σε μια κοινωνία των παραγωγών που παίζει το ρόλο του συλλογικού καπιταλιστή, πράγμα που θα συνέπιπτε με σύλληψη της έννοιας του κομμουνισμού, ενώ στην άλλη αναφερόμαστε σ' έναν ελεύθερο συνεταιρισμό, πέρα από κάθε κοινωνική οργάνωση. Ακόμη όμως και η δεύτερη εκδοχή δεν υπερβαίνει τον ορίζοντα του απόλυτου ορθολογισμού, χαρακτηριστικό του κτητικού ατομικισμού. Ενός ατομικισμού ο οποίος εκφραζόμενος στο πλαίσιο του "τέλους" της αποξένωσης, επιβάλλει μια φιλοσοφία της ιστορίας η οποία ενσαρκώνει την κίνηση, προς την πραγμάτωση μιας σύλληψης που δεν είναι άλλη από την παραγωγή γενικά και την ελευθερία ως αυτονομία.

Η ιδέα της αυτοπαραγωγής του είδους συνίσταται στη σύνθεση των δύο εκδοχών του κομμουνισμού, ή μάλλον στην ορμητική τους συγχώνευση. Εκεί βρίσκεται και το "υλιστικό ισοδύναμο" της απόλυτης γνώσης που ολοκληρώνει τη μεταφυσική της υποκειμενικότητας του κτητικού ατομικισμού, αφού το είδος, συμπιλωμένο με την ανάπτυξη του ολοκληρωμένου ατόμου, ξαναπαίρνει το δικαίωμα που από καταβολής του ανήκε, της συγκρότησης δηλαδή ενός υποκειμένου το οποίο θα βαδίζει ευθεία ακολουθώντας τους δικούς του νόμους, νόμους που συνδέουν την παραγωγή γενικά, με την απόλυτη αυτονομία. Η ιδιοποίηση δεν μπορεί οριστικά και πραγματικά να ξεφύγει από την κυριαρχία και την τελεολογική και άρα από το ανεστραμμένο της είδωλο, τη δουλεία, είδωλο που ακόμη κι αν συνιστούσε την ξεπερασμένη της διαφορετικότητα θα ήταν πάντα παρόν, ως ξεπερασμένος ορίζοντας που θα καθιστούσε σαφές το αναμενόμενο τέρας της τελικής υπέρβασης.

Εάν η οικονομία-κόσμος επιβάλλει τη διατήρηση της προοπτικής της μαρξιστικής κριτικής, οι απορίες που αφορούν τη δυνατότητα εφαρμογής του απόλυτου ορθολογισμού στην παραγωγή, επιβάλλουν όχι τόσο το ξεκαθάρισμα της κομμουνιστικής προοπτικής ως στόχου για το ξεπέραςμα του καπιταλισμού, όσο την επαναθεώρησή της. Μπορούμε τώρα να εξαγάγουμε δύο σειρές συμπερασμάτων: Η πρώτη αφορά τη θεωρία της ιστορίας και την κριτική της πολιτικής οικονομίας. Αφορά την άρνηση της τελεολογικής εγγύησης, για την πραγματοποίηση της διάκρισης ανάμεσα στην ορθολογική δραστηριότητα όσον αφορά το σκοπό (εργασία), και τη μορφή των κοινωνικών σχέσεων. Γνωρίζουμε ότι σ' όλες τις φάσεις της διαδικασίας της κοινωνικής αναπαραγωγής έχουμε να αντιμετωπίσουμε την ενότητα μιας σύνθεσης ύλης-μορφής, διαδικασίας της άμεσης εργασίας και της κοινωνικής διαδικασίας της αναπαραγωγής. Οι μορφές της ενότητας του τεχνικού και του κοινωνικού στοιχείου αποτελούν ένα ανοιχτό πρόβλημα. Μαζί μ' αυτές ανοιχτό πρόβλημα αποτελούν και οι μορφές αυτού που μπορεί να θεωρηθεί ως το σύνολο των τεχνικών συνθηκών, σχετικά αναγκαίων και ικανών

να κληρονομηθούν και να συσσωρευθούν με τη μορφή κοινωνικών συνθηκών, που θα μπορούσαν ν' αποτελέσουν αντικείμενο συζήτησης, μετατροπής, κατάργησης και αντικατάστασης από άλλες ανώτερες, από πρακτική άποψη μορφές. Το πρόβλημα που επιβάλλει το μέτρο της πρακτικής με την έννοια της αιτιολογημένης κρίσης είναι αυτό της επιλογής: η μοναδική νόρμα πιθανής αξιολόγησης μετά την καταστροφή του ιστορικού κομμουνισμού, είναι η απόφαση της πραγμάτωσης των όρων, από τους ίδιους τους κοινωνικούς φορείς, αφού όμως πρώτα ριζοσπαστικά τους μετατρέψουν, στο βαθμό που προκαλούν πόνο και καταναγκασμό ιστορικά αδικαιολόγητο.

Η δεύτερη σειρά, αφορά εκείνη τη φιλοσοφική μορφή που είναι εμμενής σε μια θεωρία χειραφέτησης, απελευθερωμένη από τον ορθολογισμό της αυτοπαράγωγής του είδους και του κτητικού ατομικισμού. Η μορφή αυτή βρίσκεται εγγεγραμμένη στο εσωτερικό της προοπτικής αυτής, που θα ονομάζαμε κομμουνισμό του πεπερασμένου, ενός πεπερασμένου ικανού να εξορκίσει το φάντασμα της κυριαρχίας, αλλά και ικανού επίσης να απο-φетиχοποιήσει τη θεωρούμενη ως όρο απαραίτητο, υπερβάσιμη μορφή της δουλείας, ενός πεπερασμένου που θα θέσει τέρμα στην κυριαρχία και στο δίδυμό της, τη δουλεία, που θα διανοίξει άρα το πρόβλημα της κοινότητας στα πλαίσια μιας διάστασης νέας αλλά και οικοδομήσιμης.

Ο τέρασσιος αυτός στόχος μπορεί να είναι φιλοσοφικά αποφασιστικός, είναι όμως σίγουρα δύσκολος, στο βαθμό που εμπλέκει την κριτική επανεφαρμογή κάθε φιλοσοφικής παράδοσης με τη ρήξη της μέχρι τώρα εφαρμοσμένης διάκρισης ανάμεσα στον ορθολογισμό και τον ανορθολογισμό.

Παραπομπές

1. K. Μάρξ, *Le Capital*, Ed. Sociales, 1948 βιβλίο I, τ. 2 σελ. 105.
2. K. Marx, *Ibid.*, BI, τ.1, σ.186
3. K. Marx, *Ibid.*, BI, τ.1, σ.84
4. K. Marx, *Ibid.*, BIII, τ.8, σ.198 και 199
5. K. Marx-Engels, *L' Idéologie Allemande*, Ed. Sociales
6. K. Marx, *Le Capital*, BIII, τ.8, σ.251
7. K. Marx, *Ibid.*, BI, τ.1, σ.90
8. K. Marx, *Manuscrits de 1844*, Ed. Sociales, 1962.

Μετάφραση: Κατερίνα Κέη